

WORKING PAPER č. 13/2007

Demokracie a její vliv na výkonnost maďarského hospodářství

Jitka Doležalová

Červenec 2007

Řada studií Working Papers Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky je vydávána s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

ISSN 1801-4496

Vedoucí: prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., Lipová 41a, 602 00 Brno,
e-mail: slany@econ.muni.cz, tel.: +420 549491111

DEMOKRACIE A JEJÍ VLIV NA VÝKONNOST MAĎARSKÉHO HOSPODÁŘSTVÍ

Abstract:

Democracy is supposed to be one of the important conditions that establish principles for long-run sustainable economic growth. We investigate on how political liberalization influenced accumulation of labor and physical as well as human capital in Hungary in the years 1988–2005. We are trying to find out whether the collapse of the authoritarian regime brought about growth of Hungarian productivity. We find out that extensive growth was replaced by intensive one in Hungary. Transition to democracy had positive impact on character and performance of Hungarian economy. We use chronological sequencing of the events in our paper.

Abstrakt:

Demokracie je považována za jednu z důležitých podmínek pro vytvoření základů dlouhodobě udržitelného růstu hospodářství. Ve studii zkoumáme, jak politická liberalizace v Maďarsku ovlivnila akumulaci výrobních faktorů práce a kapitálu. Zda po pádu autoritářského režimu rovněž došlo k růstu jejich produktivity. Zjišťujeme, že extenzivní růst maďarské ekonomiky byl skutečně nahrazen růstem intenzivním. Přejchod k demokracie měl pozitivní vliv na charakter a výkonnost maďarského hospodářství. Ve studii je používáno chronologického řazení událostí.

Recenzoval:

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc.

1. ÚVOD

Změny v politické a ekonomické oblasti, které se uskutečnily v zemích střední a východní Evropy po pádu komunismu na přelomu 80. a 90. let 20. století, představují výzvu pro provádění řady výzkumů ve spřízněných vědních oborech. Maďarsko, kterému bude věnována tato studie, již mělo za sebou několik desetiletí pozvolné ekonomické liberalizace, když na samém konci 80. let začala probíhat ta politická.

Při zpracování studie si budeme klást následující otázky: „Jaký vliv měl na charakter a výkonnost polské ekonomiky přechod od autoritářského k demokratickému režimu? Jak se tento projevil ve smyslu akumulace výrobních faktorů práce a kapitálu a jak ovlivnil jejich produktivitu?“

Při zkoumání bude využito chronologického řazení událostí na maďarské politické scéně. Na rozvoji politických institucí bude deklarováno včleňování demokratických principů do maďarské společnosti. Současně bude hledáno propojení mezi jednáním vlád u moci, vývojem hospodářství na makroekonomické i mikroekonomické úrovni, chováním voličů a výsledky volebních klání. Tento pomyslný uzavřený kruh by nám měl pomoci objasnit intenzitu, s jakou se výsledky maďarské ekonomiky promítaly do chování politických subjektů a naopak. Zda předčasná liberalizace usnadnila jak rozvoj demokracie, tak i vytvoření základů pro dlouhodobě udržitelný růst maďarského hospodářství.

V ekonomické literatuře existuje řada studií, které zkoumají zejména prospěšnost jednotlivých politických systémů (diktatura versus demokracie) ve vztahu k hospodářskému růstu. Současně hledají vhodné nástroje (mechanismy), pomocí nichž politika ekonomický růst ovlivňuje nejpravděpodobněji. Autoři studií se zpravidla vyhýbají vytváření striktních závěrů o vlivu politiky na ekonomický růst. Jsou si vědomi, že velmi závisí na metodologii, kterou při výzkumu použili a rovněž na časovém období, které zkoumali. Důkazy o rozporuplnosti výsledků studií podávají například Przeworski, Limongi (1993). Obecně dnes převládá názor, že demokracie mají pozitivní vliv na ekonomický růst, ovšem není jasné, jak intenzivní je.

V souladu s cílem naší studie proto byla za účelem srovnání poznatků vybrána jako stěžejní aktuální práce P. M. Pinta a Timmonse nazvaná „The Political Determinant's of Economic Performance“. Publikována byla v roce 2005. Autoři v ní skloubili poznatky o politice a akumulaci výrobních faktorů práce a kapitálu včetně jejich produktivity s vazbou na ekonomický růst. Zkoumání bylo prováděno na širokém vzorku zemí včetně Maďarska. Pinto a Timmons dospěli k závěru, že země s nedemokratickou formou vlády se vyznačují vysokou akumulací výrobního faktoru práce, nízkou akumulací lidského kapitálu a nízkou produktivitou. Jejich ekonomický růst má tudíž extenzivní charakter. U demokratických zemí se determinanty hospodářského růstu vyvíjejí

opačným směrem. Typická je pro ně intenzivní forma ekonomického růstu. Zvolený druh politického režimu zároveň podle názoru autorů studie systematicky ovlivňuje spíše jakým způsobem země rostou než jakou měrou.

Závěry studie Pinta, Timmonse (2005) budou tedy porovnány s konkrétním trendem vývojem determinant ekonomického růstu v Maďarsku.

Na počátku studie bude analyzován vztah totalitního režimu let 1949–1988 vzhledem k (ne)úspěšnosti centrálně plánované ekonomiky. Následovat bude popis přechodu k demokracii a tržní ekonomice a jeho úskalí. Jednotlivé kapitoly se budou shodovat s konáním maďarských parlamentních voleb, tj. léty 1990, 1994, 1998 a 2002. Závěr bude obsahovat souhrn všech zjištění.

2. PRINCIPY TOTALITNÍHO REŽIMU A JEJICH VLIV NA HOSPODÁŘSTVÍ MAĎARSKA V LETECH 1949–1988

Od konce 40. let do přelomu 80. a 90. let 20. století Maďarsko prožívalo období charakteristické nedemokratickou formou vlády a hospodářskou politikou opírající se o centrální plán.

Maďarský politický systém se v této době vyznačoval neměnným institucionálním rámcem (s výjimkou let 1956–1957). Z hlediska specifikace ústavou maďarský politický systém nikdy nezaznamenal výrazné změny, a to ani během revoluce v 50. letech. Maďarská ústava, která byla sepsána podle sovětského vzoru, byla uvedena v platnost v roce 1949 a její zásadní novelizace byla uskutečněna až s nástupem demokracie v roce 1989. Liberalizační prvky, vnesené do maďarského politického systému v 60. letech, nenarušily existenci nadvlády jediného politického subjektu (Vykoukal, Litera, Teichman, 2000).

Liberalizace v Maďarsku představovala především doménu v hospodářské oblasti. V průběhu let byly do systému centrálního plánování začleňovány ve vyšší míře prvky tržních mechanismů, čímž se Maďarsko odlišovalo od ostatních socialistických zemí střední a východní Evropy.

Nyní si politický a s ním související ekonomický vývoj Maďarska v letech 1949–1988 popíšeme konkrétněji. V roce 1949 se moci v Maďarsku chopila komunistická strana nesoucí název Maďarská dělnická strana (MDP). MDP se v předchozích letech podařilo na základě machinací a represí zničit konkurenční politické strany, které se hlásily k odlišné ideologii nebo nebyly ochotné se jí podřídit. Umlčela rovněž nepolitickou opozici v podobě římskokatolické církve. V roce 1949 vstoupila do parlamentních voleb jako nejlivnější ze stran společně kandidujících v rámci Maďarské fronty národní nezávislosti (MNFF).¹ MNFF byla v těchto volbách jediným politickým subjektem, který se ucházel o přízeň voličů. Stala se tudíž i jejich absolutním vítězem (Vykoukal, Litera, Teichman, 2000).

¹ Maďarská fronta národní nezávislosti (později přejmenovaná na Lidovou vlasteneckou frontu) byla obdobou Národní fronty, která v Československu působila v letech 1945–1989.

Tabulka č. 1: Výsledky maďarských parlamentních voleb z 15.5.1949

kandidátka	hlasy	v %	mandáty
pro MNFF	5 478 515	97,07	402
proti MNFF	165 289	2,93	0

Poznámka: Z 402 mandátů získaných MNFF náleželo 285 MDP.

Zdroj: Vykoukal, J., Litera, B., Teichman, M., (2000)

Po následující téměř půlstoletí byly výsledky parlamentních voleb identické z důvodu neobnovení volební soutěže mezi politickými stranami. Na konci 60. let sice bylo umožněno, aby se na volebních kandidátkách nacházelo více uchazečů o poslanecký mandát (dokonce více než bylo křesel v Národním shromáždění), ale princip jednostranného politického systému byl nadále zachován (Balík, Kubát, 2004).

Politická opozice se v Maďarsku v letech 1949–1989 objevovala přímo uvnitř komunistické strany. Existovala v ní dvě křídla – konzervativní a liberální, která se v určitých směrech názorově rozcházela. Z liberálně orientovaných politiků vzešli jak klíčoví představitelé revoluce v roce 1956, tak i členové Maďarské socialistické strany (MSZP), která sehrála důležitou roli v stranickém systému po návratu Maďarska k demokracii (Vykoukal, Litera, Teichman, 2000). Polity IV Project, který se zabývá kvantifikací jednotlivých druhů politických režimů a jejich transformací, vyhodnotil v ukazatelích (PARREG) (1948-1956) a (1957–1988) -4 a PARCOMP (1948–1956) a (1957–1988) -1, že účast na politice byla povolena, ale bez intenzivního štěpení zájmů.² Z politického procesu byly pravidelně vylučovány

² Kořeny výzkumu Polity IV sahají až do roku 1975, kdy H. Eckstein a T. R. Gurr vydali studii „Patterns of Authority: A Structural Basis for Political Inquiry“. Tato prošla třemi aktualizacemi a na konci 90. let se stala jádrem projektu globální analýzy státních selhání. Do projektu byly začleněny země, jejichž počet obyvatel přesahoval 500 tisíc. Klasifikace byla prováděna každoročně počínaje rokem 1800. Jednotlivé země byly do projektu zařazovány od roku, kdy byla zformována jejich první nezávislá vláda. V případě Maďarska se jednalo o rok 1867.

Centrem pozornosti Polity IV jsou instituce na centrální úrovni. Zachycen je vždy začátek a konec institucionální změny, z čehož plyne, že v letech uvnitř daného časového intervalu jsou údaje shodné. V případě některých zemí jsou do dat promítnuty i tzv. přírůstkové změny, které jsou výsledkem soustředěného výzkumu delšího období, spíše než náhlých proměn vlastností konkrétních institucí státu.

Hlavním výstupem Polity IV je kombinovaný ukazatel politických systémů, který nabývá hodnot od -10 (autokracie) do +10 (demokracie). Vypočítán je odečtením ukazatele autokracie od ukazatele demokracie, jehož hodnoty se pohybují od 0 do -10, resp. 0 až +10. Autoři totiž předpokládají, že existují země s prvky jak autokratické, tak i demokratické formy vlády. V datových souborech s výsledky výzkumu se mohou objevit i tzv. standardizovaná hodnocení autorit, která nabývají hodnot -66, -77 nebo -88. Symbolizují

významné zájmové skupiny a také řešení řady problémových otázek (Marshall, Jager, 2002).

Dělba moci v Maďarské lidové republice podléhala principu jednotnosti. S výjimkou let 1956-1957 zůstávala podle hodnocení Polity IV Project povaha vrcholných politických institucí nezměněna. Kombinovaný ukazatel politických systémů se rovnal -7. V čele státu oficiálně stálo prezidium Národního shromáždění. Prezidium mělo kolektivní povahu. Jeho členové byli do svých funkcí jmenováni komunistickou elitou bez existence konkurenčního boje. V Polity IV Project byla tato skutečnost vyjádřena následujícím hodnocení ukazatelů: (XRREG) (1948–1956) a (1957–1988) – 2; (XRCOMP) (1948–1956) a (1957–1988) – 1; (XROPEN) (1948–1956) a (1957–1988) – 4. Prezidium Národního shromáždění přijímalo ze všech státních orgánů nejvíce zákonných norem ((XCONST) (1948–1956) a (1957–1988) – 3) (Marshall, Jager, 2002). Reálná moc však stejně jako v ostatních komunistických státech spočívala v rukou Maďarské dělnické strany (přesněji jejího Sekretariátu) (Balík, Kubát, 2004).

Maďarsko patřilo v první třetině 20. století mezi země s vysokým podílem zemědělské výroby v hospodářství. Po uchopení moci komunistickou stranou v 40. letech v něm proběhla kolektivizace zemědělství a masivní industrializace. Industrializace byla zaměřena na těžký průmysl přesto, že země nedisponovala vhodnými nalezišti nerostných surovin (uhlí, železná ruda, atd.). Do pracovního procesu v státním sektoru byly pod nátlakem postupně zapojovány dosud neaktivní složky pracovní síly (tzn. ženy, nezaměstnaní, případně členové aristokracie), bývalí vlastníci soukromých podniků včetně jejich zaměstnanců či živnostníci. Motivací k práci se jim mimo jiné staly státem uměle snížené mzdy, které představovaly v tomto období jediný zdroj obživy. Komunistická strana kladla ve své politice hlavní akcent na práci manuální. Práci duševního charakteru naopak stigmatizovala (Seleny, 2006).

případy, v nichž se země ocitly v situaci okupace zahraničními silami během války, zkolabovala v nich vláda a zemi zachvátila anarchie nebo probíhalo transformační období, kdy vznikly zcela nové instituce. Jednotlivé číselné hodnoty ukazatelů autokracie a demokracie jsou dosaženy na základě stanoveného systému kódování, vycházejícího z podrobnějších ukazatelů charakteru politických institucí, které jsou pro lepší ilustraci také v případě Maďarska uvedeny v tabulce 2. Každý z těchto ukazatelů má stanovenou své vlastní číselné hodnocení, jehož cílem je věrně vykreslit stav v dané oblasti politických institucí. Autoři při hodnocení vycházeli z řady historických zdrojů, popisujících události v konkrétních zemích ve sledovaných obdobích. Důvěryhodnost dat se opírá o pečlivost a zpětnou kontrolu při jejich zpracování (Marshall, Jager, 2002).

Tabulka č. 2: Hodnocení Polity IV Project Maďarska od roku 1867 až do současnosti

datum vzniku daného politického systému	datum zániku daného politického systému	trvalost politického systému	ukazatel demokracie	ukazatel autokracie	kombinovaný ukazatel politických systémů	existence pravidel při přijímání hlavy státu do úřadu (XRREG)	výskyt konkurence při přijímání hlavy státu do úřadu (XRCOMP)	otevřenost procesu přijímání hlavy státu do úřadu pro občany (XROPEN)	omezení působnosti výkonné moci pomocí stanovených pravidel rozhodování (XCONST)	existence pravidel pro vyjádření politických preferencí (PARREG)	konkurence mezi alternativními politickými preferencemi (PARCOMP)
29.5.1867	16.11.1918	53	1	5	-4	3	1	2	3	3	3
17.11.1918	21.3.1919	0	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88
22.3.1919	29.2.1920	1	0	7	-7	1	0	0	1	4	1
1.3.1920	15.10.1944	25	1	2	-1	1	0	0	3	3	3
16.10.1944	4.4.1945	0	-66	-66	-66	-66	-66	-66	-66	-66	-66
5.4.1945	15.12.1948	4	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88
16.12.1948	4.11.1956	8	0	7	-7	2	1	4	3	4	1
5.11.1956	27.5.1957	1	-66	-66	-66	-66	-66	-66	-66	-66	-66
28.5.1957	22.5.1988	31	0	7	-7	2	1	4	3	4	1
23.5.1988	23.10.1989	1	2	4	-2	2	2	4	3	4	2
24.10.1989	2.2.1990	0	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88
3.2.1990	-	15	10	0	10	3	3	4	7	5	5

Zdroj: Marshall, M. G., Jagers, K., (2005)

Po celé období let 1949–1988 pak v maďarské ekonomice existoval stálý převis poptávky po výrobním faktoru práce nad nabídkou. Státní podniky doslova hromadily množství svých zaměstnanců, a to bez ohledu na jejich dovednosti nebo produktivitu. Velikost podniku totiž rozhodovala o jeho schopnosti prosadit se v jednání se státními orgány ve smyslu přidělu povinností i odměn.

Zanedbáván byl rozvoj lidského kapitálu. Na úrovni středoškolského vzdělání byly upřednostněny znalosti pro manuální povolání. Absolventi středoškolských odborných oborů přesahovali podíl 50 % z celkového počtu dostudovaných středoškoláků. Počet vysokoškolských studentů byl nízký a náplň vysokoškolské výuky zaostávala ve vývoji. Technické vzdělání dominovalo také na vysokých školách (Kertesi, Köllő, 2001).

Naplňování vize centrálně plánovaného hospodářství vyústilo na počátku 50. let v projevení neskrývané nespokojenosti občanů s jeho výsledky (Seleny, 2006). Stav hospodářství (především v oblasti zemědělství) se zhoršoval. V roce 1953 byl proto členem maďarské vlády Imrem Nagym vypracován reformní plán nazvaný „New Course“ (česky Nový směr (kurs)), který do maďarského hospodářství znovu vnášel prvky tržních mechanismů.³ Jak dokázal Nagy přesvědčit o správnosti liberalizace své komunistické spolustraníky a vedení v Moskvě? Anna Seleny uvádí: “Nagy využil Leninův výrok o kreativní síle mas k ospravedlnění posunu každodenního procesu rozhodování a tržních transakcí od státu směrem k dělníkům a rolníkům.“

Nagyho plán vzbudil neočekávanou vlnu přízně u občanů a předpokládanou nevoli u konzervativního křídla komunistické strany. Následující události byly příčinou jejich vzájemného názorového střetu, který vyústil v roce 1956 ve vlnu stávek a přerostl v revoluci.

V letech 1956–1957 nabývaly všechny ukazatele Polity IV Project hodnoty -66 (Marshall, Jager, 2002). Vyjadřovaly, že země je okupována zahraničními vojsky (v tomto případě Sovětského svazu) a styl dosud prováděných politik se stal neplatným. Opoziční síly v čele s Nagym totiž v Maďarsku k 30.10.1956 vyhlásily zrušení systému jedné politické strany. Vytvořily vládní kabinet složený ze čtyř politických proudů, které se na revoluci podílely.⁴ Současně vyjednávaly s Moskvou o stažení jejích vojsk ze země. K 1.11.1956

³ Záměrem Nového směru bylo zmírnění rozvoje těžkého průmyslu, akcelerace výroby statků lehkého průmyslu s důrazem na naplňování potřeb spotřebitelů, zintenzivnění investic do zemědělství, částečné zvrácení kolektivizace, povolení drobného soukromého podnikání a „tržní směny“ mezi státním průmyslem a soukromou oblastí zemědělství. Nagy rovněž obnovil ekonomické výzkumné instituce, v nichž odbornost při řešení problémů převládala nad ideologickým dogmatem.

⁴ Jednalo se o reformně-socialistický, národně-demokratický a křesťansko-konzervativní proud. Doplnovala je extrémní pravice.

Nagy oznámil, že Maďarsko vystupuje z Varšavské smlouvy a stává se neutrální zemí. Pro Sovětský svaz se tímto Maďarsko stalo hrozbou, která mohla narušit vnitřní stabilitu jeho satelitních zemích. Revoluci proto násilně v roce 1957 potlačil, přičemž si byl vědom křehkosti nově ustavených vládních politických sil (Vykoukal, Litera, Teichman, 2000).

Význam Nagyova Nového směru spočíval v tom, že přes opětovné nastolení totalitního režimu v roce 1957, komunistická strana⁵ nyní v čele s Jánosem Kádárem nebyla schopna zničit dědictví, které Nový směr ve společnosti do budoucna zanechal (Seleny, 2006). Přes počáteční represe politického i ekonomického charakteru se totiž Kádárův režim v 60. letech uchýlil k nejkonzistentnější a nejliberálnější hospodářské politice v zemích východního bloku (Balík, Kubát, 2004). Režim reagoval na poznání o vyčerpání možností extenzivního růstu maďarské ekonomiky. Jeho cílem bylo pokusit se provést transformaci hospodářství směrem k intenzivním metodám produkce. Zdrojem poznání režimu byla neformální síť vztahů, která existovala mezi maďarskými intelektuály a funkcionáři komunistické strany. Toto propojení způsobilo, že konzervativně laděné jádro komunistů uznalo ekonomický pragmatismus za efektivní a politiku neohrožující (Seleny, 2006).

Zahájené reformy nesoucí název „New Economic Mechanism“ (česky Nový ekonomický mechanismus) zrušily povinnost podrobného plánování a ekonomickým subjektům byl přiřknut určitý podíl autonomie. Aby se komunistická vláda zavděčila občanům a nebylo narušeno její držení moci v zemi, rozhodla se orientovat produkci státního sektoru více směrem k výrobě občany preferovaného spotřebního zboží (Seleny, 2006). Vládní taktika nadřazování spotřeby se pak v Maďarsku udržela až do první půle 90. let, kdy již bylo demokratickou zemí (Kornai, 1996).

V 70. letech zastavilo probíhající reformy posílení vlivu konzervativců uvnitř komunistické strany. Konkurenceschopnost maďarské produkce také nepříznivě zasáhly důsledky ropné krize. Stát řešil vzniklou nelehkou hospodářskou situaci přijímáním rozsáhlých úvěrů od západních zemí (Kornai, 1996). Odklon od reform maďarskou ekonomiku poškodil. Proto se k nim komunistická vláda rozhodla v intenzivnější míře navrátit v 80. letech. Bylo uzákoněno rozšíření soukromého podnikání či samosprávy státních podniků, zahájeny byly reformy bankovní sféry a zavedena nová soustava daní, která odpovídala svou strukturou zemím západní Evropy. Do Maďarska začal plynout zahraniční kapitál ze západu (Stephan, 1999).

Co tedy znamenalo 40 let nedemokratické formy vlády pro maďarskou společnost? Na jejím samotném počátku vynucenou (často i násilně)

⁵ V roce 1956 byla přejmenována na Maďarskou socialistickou dělnickou stranu (MSZMP).

změnu struktury maďarské společnosti. V do té doby převážně zemědělském Maďarsku byla uměle vytvořena dělnická třída (Seleny, 2006).

Druhým významným milníkem byla revoluce v roce 1956. Revoluce zanechala vážné trauma jak na běžných občanech, tak i představitelích vládní komunistické strany.⁶ Touha po „klidu“ u obou skupin otevřela prostor pro uzavření tzv. tiché společenské smlouvy (Kornai, 1996).⁷ Na jedné straně tudíž zůstalo prakticky nezměněné nastavení politického systému a na straně druhé nebyli občané Maďarska tolik svázáni ideologickou doktrínou v porovnání s ostatními zeměmi východního bloku.

Utuzování a uvolňování totalitního režimu (resp. střídání intenzity vlivu konzervativního a liberálního křídla komunistické strany) bylo v Maďarsku proloženo trendem gradualistického prosazování stále liberálnějšího ekonomického prostředí.

V souladu se závěry studie Pinta a Timmonse (2005) však nedemokratické Maďarsko po celé období let 1949–1988 trpělo stabilním nedostatkem výrobního faktoru práce (tj. ve velké míře spoléhalo na jeho akumulaci),⁸ a to i přes probíhající ekonomickou liberalizaci. Současně se vyznačovalo nízkým rozvojem lidského kapitálu.

Akumulace kapitálu v Maďarsku byla od 60. let negativně ovlivněna upřednostněním spotřeby před investicemi v rámci hospodářské politiky uskutečňované komunistickou stranou. Vláda zanedbávala investice do výstavby infrastruktury nebo do rozvoje vědeckého výzkumu, pro které je typická dlouhodobá návratnost. Naopak s postupem let rostl podíl sociálních dávek na příjmech maďarských domácností vůči mzdám a možným přívýdělkům v soukromé sféře či šedé ekonomice (Kornai, 1996).

Produktivita ve státním sektoru se díky motivačním deformacím udržovala spíše na nižší úrovni. V soukromém sektoru se s postupem liberalizace hospodářství zvyšovala (Seleny, 2006).

Maďarsko v první třetině let nadvlády komunistické strany spoléhalo v souladu s jí prosazovanou ideologií na extenzivní růst svého hospodářství. Poznatky o nevhodnosti a vyčerpanosti této formy růstu

⁶ Občané byly otřeseni krvavým potlačením revoluce a následnými represemi. Vládní strana si odnášela respekt ze síly mas, která se projevila během revoluce.

⁷ Na základě této neoficiální smlouvy bylo např. Maďarům povoleno vycestovat bez větších problémů na Západ, při přijímání na univerzitu nebylo přihlíženo na třídní původ, v oblasti kultury vládla značná tolerance, atd. Občané se na druhou stranu zavázali nekritizovat vedoucí roli komunistické strany a Sovětského svazu (Balík, Kubát, 2004).

⁸ Studie byla zpracována pomocí dat Polity III Project.

vyústily později v hledání prostředků motivace k vyšší produktivitě ekonomických subjektů. Forma extenzivního růstu hospodářství nebyla opuštěna, ale zmírněna řadou liberalizačních opatření, se kterými přišla sama komunistická strana. Na konci 80. let se proto Maďarsko v porovnání s řadou ostatních zemí pod vlivem Sovětského svazu nejvíce blížilo svou produktivitou, kvalitou a strukturou výrob zemím západoevropským (Stephan, 1999). Ovšem ani způsob, ani míra, kterými maďarské hospodářství rostlo, nebyly uspokojivé.

3. VÝVOJ MAĎARSKÉHO POLITICKÉHO A EKONOMICKÉHO SYSTÉMU V LETECH 1988—2005

3.1. Počátek demokracie a volební období 1990—1994

Od poloviny 80. let v Maďarsku sílilo opoziční hnutí různé ideologické orientace v odezvě na slábnoucí nadvládu komunistické strany. Největším nekomunistickým uskupením se stalo Maďarské demokratické fórum (MDF).⁹ Liberální myšlenkový proud reprezentovaly Svaz svobodných demokratů (SZDSZ) a Svaz mladých demokratů (Fidesz).¹⁰ Obnoveno bylo několik historických stran. Nezávislá malorolnická strana (FKGP) se hlásila k národním a křesťanským hodnotám.¹¹ Do politiky znovu vstoupily rovněž Sociálnědemokratická strana Maďarska (MSZDP) a Křesťanskodemokratická lidová strana (KDNP) (Novák, Lebeda, 2004).¹²

Od poloviny 80. let opozice společně vytvářela tlak na komunistickou stranu. Zhoršující se stav ekonomiky (především otázka zahraničního dluhu vymykajícího se kontrole) v ní totiž vyvolával rozepře o nejvhodnější způsob jeho řešení. Tento názorový střet a současně neschopnost komunistické strany reagovat na vývoj v zemi (ve smyslu spontánní snahy společnosti rehabilitovat některé historické události a osobnosti) naznačovaly její blížící se rozklad (Vykoukal, Litera, Teichman, 2000).

V červnu 1989 komunisté navrhli opozici jednání u tzv. kulatého stolu. Jeho výjimečnost spočívala v tom, že zastoupené strany neřešily, zda má být realizován přechod k demokracii, ale jakou podobu by měl mít. Mnozí z komunistů totiž byli přesvědčeni, že další reformy hospodářství se již bez návratu k demokracii neobejdou. Komunistickou ideologii považovali za prokazatelně neosvědčenou a primitivní. Navíc věřili, že se jim podaří s opozicí vyjednat taková volební pravidla pro soutěživé parlamentní volby, že v nich uspějí.

⁹ Vzniklo v roce 1987. Ve svém politickém programu kladlo důraz na národní a křesťanské hodnoty blízké venkovskému obyvatelstvu.

¹⁰ Rozdíl mezi oběma politickými subjekty spočíval v jejich generačním složení. Zakladatelé SZDSZ pocházeli především z řad maďarských disidentů (často bývalých proreformních komunistů) a městské inteligence. Fidesz na přelomu 80. a 90. let představoval organizaci mladých vysokoškolsky vzdělaných liberálů, kteří usilovali o radikální změnu režimu.

¹¹ Před nástupem komunismu hájila zájmy nejenom rolníků, ale také drobných a středních podnikatelů.

¹² MSZDP a KDNP se od prvopočátku potýkaly z vysokých věkem svých sympatizantů a neschopností v širším měřítku občany zaujmout.

Během jednání u kulatého stolu byly dojednány nezbytné změny ústavy, s cílem vytvořit podmínky pro konání svobodných parlamentních voleb. Charakter volebního systému měl být do budoucna smíšený.¹³ Hledání konsensu pro řešení problémů ekonomiky bylo odsunuto do pozadí. Opozice se vyhýbala hospodářským otázkám, jelikož se obávala případné ztráty hlasů voličů ve volbách (Vykoukal, Litera, Teichman, 2000).

V říjnu 1989 byla komunistická strana rozpuštěna. Její reformně orientovaná frakce vytvořila Maďarskou socialistickou stranu (MSZP), hlásící se k sociálně-demokratickým ideám. Konzervativní komunisté založili rovněž vlastní stranu, které ponechali původní název Maďarská socialistická dělnická strana (MSZMP). V roce 1993 ji přejmenovali na Dělnickou stranu (MP). Jejich straně se však nikdy nepodařilo získat parlamentní zastoupení (Strmiska, a kol., 2005).

Od října 1989 až do voleb na jaře 1990 byl hlavním orgánem politické moci parlament.

V březnu a dubnu 1990 se v Maďarsku konaly svobodné soutěživé volby do jednokomorového parlamentu. V jejich poměrné části získalo nejvíce hlasů Maďarské demokratické fórum (24,73 %), následováno Svazem svobodných demokratů (21,39 %). V druhé (tentokrát většinové) části voleb kandidáti MDF s velkým náskokem zvítězili nad těmi SZDSZ v poměru 115 ku 24. MDF napomohla ideová spřízněnost s FKGP a KDNP. V některých volebních obvodech totiž kandidáti těchto dvou stran účelně odstoupili před druhým kolem z voleb a hlasy jejich voličů získala MDF (Novák, Lebeda, 2004).

Po volbách vytvořila MDF vládní koalici s FKGP a KDNP. U moci se udržela po celé volební období. Jen na sklonku roku 1993 muselo dojít ke změně na postu premiéra. Těžce nemocného Józsefa Antala nahradil Péter Boross (Cabada, Dvořáková, 2004). Jak se

¹³ Pomocí smíšeného volebního systému je tak od té doby v Maďarsku voleno do jednokomorového parlamentu celkem 386 poslanců. 176 poslanců zvolí Maďaři v jednomandátových obvodech dvoukolovým většinovým systémem, 152 ve vícemandátových obvodech na základě poměrného systému a 58 z kompenzační celostátní listiny. V praxi se však část mandátů z poměrné části voleb ještě přesouvá na celostátní kompenzační listinu. V jednomandátových obvodech získá v prvním kole parlamentní křeslo ten z kandidátů, jenž obdrží přes 50 % hlasů. Pokud se nikomu nepodaří překonat tuto laťku, postupují do kola druhého ti kandidáti, kteří získali nad 15 % hlasů (či minimálně 3 kandidáti). V druhém kole k zisku mandátu stačí prostá většina. V poměrné části voleb odpovídají volební obvody župám plus hlavní město Budapešť. Nárok na mandát mají v této části voleb jen ty strany, které překonají 5-ti % uzavírací klauzuli (pro rok 1990 platila 4 %). Stejná podmínka platí i pro přiděl mandátů z kompenzační listiny. Kompenzační listina má v Maďarsku funkci jakéhosi druhého skrutinia. Jedna osoba může kandidovat v jednomandátovém obvodu a na župní i celostátní listině současně.

přesvědčíme, stabilitu pak po zbytek 90. let vykazovaly všechny následující maďarské vlády.

Tabulka č. 3: Výsledky parlamentních voleb v Maďarsku v roce 1990

TRANA, Hnutí, KOALICE	hlasy v poměrné části (v %)	mandáty získané ve většinové části voleb	mandáty získané v poměrné části voleb	mandáty celostátní (kompenzační) listiny	mandáty celkem	podíl mandátů v parlamentu (v %)
MDF	24,73	115	40	10	165	42,49
SZDSZ	21,39	34	34	23	91	23,83
FKGP	11,73	11	16	17	44	11,4
MSZP	10,89	1	14	18	33	8,55
FIDEZS	8,95	1	8	12	21	5,44
KDNP	6,46	3	8	10	21	5,44
Agrární svaz	(3,00)	1	0	0	1	0,25
Společní kandidáti	0,00	4	0	0	4	1,04
Nezávislý kandidáti	0,00	6	0	0	6	1,55
Celkem	84,15	176	120	90	386	99,99

Zdroj: Novák, M., Lebeda, T. a kol., (2004)

Ekonomická liberalizace tedy v Maďarsku předcházela tu politickou. Postupné nahrazování mechanismů centrálně plánovaného hospodářství těmi tržními probíhalo po několik desetiletí. Společnost (včetně politiků komunistické strany) se během těchto let přesvědčila o jeho prospěšnosti pro maďarskou ekonomiku. Liberalizaci hospodářství také určitou měrou nahrávala skutečnost, že Maďarsko mohlo čerpat z geografické blízkosti a historické spřízněnosti se zeměmi západní Evropy. Tyto výhody byly posíleny možnostmi Maďarů do těchto států snadněji vycestovat, na rozdíl od ostatních zemí východního bloku. Komunistická strana se nechtěla vzdát své moci. Vnitřně však, jak jsme již uvedli, se řada jejích členů čím dál tím méně bránila demokratické formě vlády a plně tržní ekonomice. Byly přesvědčeni, že jejich ideje by obstály i v soutěživých volbách. Ekonomická liberalizace tak pro politickou liberalizaci vytvořila stabilnější prostředí a usnadnila ji. Důkazem toho bylo, že vládní a opoziční politici se byli schopni dohodnout na nových pravidlech politického systému a bez jakýchkoliv mezitupňů přistoupit rovnou k demokratické formě vlády. V Maďarsku nevznikl ani semidemokratický politický rámec jako v Polsku, ani přechodná vláda složená z členů komunistické strany a opozice jako v Československu. Nikdy se v něm také nezformovalo široké názorové hnutí typu Volebního výboru „Solidarita“ (Polsko), Občanského fóra (Česká republika) nebo Veřejnosti proti násilí (Slovensko) (Novák, Lebeda, 2004). Rovněž voliči se pravděpodobně neobávali komplikací,

spojených s opuštěním totalitního režimu, když místo zavládnutí volební euforie přišlo v Maďarsku k urnám „pouhých“ 65 % (resp. 45 %) z nich (Strmiska a kol., 2005).

Maďarsko bylo od počátku příkladem potvrzení jednoho ze závěrů studie Giavazziho, Tabelliniho (2004): „Přichází-li ekonomická liberalizace jako první v pořadí, vytváří zpravidla podmínky pro stabilnější formu demokracie.“ Podíváme-li se na výsledky hodnocení Polity IV Project (z nichž mimochodem studie Giavazziho a Tabelliniho vychází), přesvědčíme se, kombinovaný ukazatel politických systémů nabývá ihned v roce 1990 maximální hodnoty +10 (Marshall, Jager, 2002). Zároveň platí až do současnosti, což vypovídá o stálosti maďarského politického systému, v němž vládne duch konkurence.

Odrážela se pozitiva plynoucí z popsání řazení liberalizací nejenom v hladkém prosazení demokracie, ale i v ekonomickém růstu? Na samém počátku je vhodné poznamenat, že Maďarsko se obdobně jako ostatní postkomunistické země nevyhnulo transformační recesi. Reálný HDP dosáhl svého dna v roce 1991, když klesl o -11,9 %. Současně s poklesem maďarské produkce se zvyšovala nezaměstnanost. Největší množství Maďarů bez práce bylo zaznamenáno v roce 1993, kdy se nezaměstnanost vyšplhala k 11,9 %. Cenová liberalizace společně se zavedením konvertibility maďarské měny zvedly v roce 1992 cenovou hladinu k 35 %. V následujících letech inflace klesala, ale udržovala se okolo 20 %.

Bezproblémový přechod k demokracii ukázal svoji odvrácenou tvář v podobě přetrvání starých přesvědčení o prioritách maďarské společnosti. Antalova vláda pokračovala v souladu s předcházejícími komunistickými vládami v kladení důrazu na spotřebu (Kornai, 1996). Domnívala se, že pokud budou v tomto směru uspokojeny zájmy obyvatel, nevyskytnou se žádné ji ohrožující občanské nepokoje. Ona sama pak bude mít větší šance na případné znovuzvolení. Vláda se proto vyhýbala učinění zásadních kroků směrem k makroekonomické stabilizaci. Výsledkem byl enormně rostoucí rozpočtový deficit.¹⁴ Nutnost hradit zadlužení státu vláda řešila monetizací dluhu a půjčkami na domácích i zahraničních finančních trzích. Vydávané státní cenné papíry při vysokých úrokových mírách přitahovaly díky nízké rizikovosti kapitál a odčerpávaly ho ze soukromé sféry (tzv. crowding-out effect) (Stephan, 1999).

¹⁴ Příčiny prohlubujících se deficitů se nacházely jak na straně příjmů, tak i výdajů. Snížení výkonu maďarské ekonomiky se projevilo poklesem příjmů do státního rozpočtu. Na straně výdajů rozpočet zatěžovala nutnost splácet velký zahraniční dluh, rostoucí zátěž spojená se štedrými platbami sociálního zabezpečení v důsledku rostoucí nezaměstnanosti, požadavky na zvýšení penzí, snaha zabránit příliš velkému poklesu reálných mezd atd. (Stephan, 1999).

Jiný postoj zaujala vláda k reformám na mikroúrovni. Soustředila se při nich na podnikovou a finanční sféru. Legislativou podpořila rozvoj vztáženého institucionálního rámce (Bokros, 2001). Přikročila k privatizaci státního majetku s cílem přilákat co nejvíce zahraničních investorů. Pro vládu bylo snazší soustředit svoji pozornost do této oblasti, protože navazovala na proces, který byl započat již mnoho let před skutečným pádem komunismu a ona ho jen dále prohloubila.

Politická liberalizace měla skrze zmíněný charakter vlády negativní vliv na stav hospodářství měřený pomocí makroekonomických ukazatelů. O pozitivním vlivu vlády lze hovořit v případě tvorby institucionálního prostředí (tj. vzniku pravidel chování na mikroekonomické úrovni). Minimální nebezpečí zvratu demokracie doplněné o vytvoření uspokojivého institucionálního rámce pro podnikání učinilo v tomto období z Maďarska hlavního příjemce přímých zahraničních investic ve střední Evropě. Investoři s sebou přinesli nejenom kapitál a moderní technologie, ale i nové požadavky na pracovní sílu (Fóti, 2005), (Kertesi, Köllő, 2001). Hospodářství i díky nim upustilo od nadměrné akumulace výrobního faktoru práce a těžilo z růstu jeho produktivity. Investoři vytvářeli silný tlak na rozvoj lidského kapitálu.

Na konci funkčního období vlády se projevila neadekvátnost jí zvoleného mixu hospodářských politik, když se stav maďarské ekonomiky velmi zhoršil. Ve velkém deficitu se ocitl nejen státní rozpočet, ale i běžný účet platební bilance. Politikům i občanům bylo jasné, že za této situace se nevyhnou nepopulárním úsporným opatřením.

3.2. Volební období 1994–1998

Parlamentní volby roku 1994 znamenaly pro strany předchozí vládní koalice propad v počtu získaných volebních hlasů. Nejmarkantněji se projevil u MDF. Vítězem voleb se stala socialistická MSZP. V prvním kole obdržela 32,99 % hlasů a v druhém 149 většinových mandátů z celkových 176. Druhou nejúspěšnější stranou byla liberální SZDSZ, která obhájila svoji pozici z minulých voleb, i když oslovila (v obou částech voleb) menší počet voličů.

Tabulka č. 4: Výsledky parlamentních voleb v Maďarsku v roce 1994

STRANA, HNUTÍ, KOALICE	hlasy v poměrné části (v %)	mandáty získané ve většinové části voleb	mandáty získané v poměrné části voleb	mandáty celostátní (kompenzační) listiny	mandáty celkem	podíl mandátů v parlamentu (v %)
MSZP	32,99	149	53	7	209	54,15
SZDSZ	19,74	17	28	25	70	18,14
MDF	11,74	4	18	15	37	9,59
FKGP	8,82	1	14	11	26	6,74
KDNP	7,03	3	5	14	22	5,70
FIDESZ	7,02	0	7	13	20	5,18
Agrární svaz	0,00	1	0	0	1	0,00
Společní kandidáti	0,00	1	0	0	1	0,00
Celkem	87,34	176	125	85	386	100,00

Zdroj: Novák, M., Lebeda, T. a kol., (2004)

Jaké důvody vedly maďarské voliče k upřednostnění postkomunistické strany ve volbách roku 1994? Hrozil Maďarsku návrat k totalitnímu režimu? Špatný volební výsledek MDF i ostatních stran bývalé vládní koalice vypovídal o rozhodnutí voličů potrestat je za jejich výkon ve vládě. Kornai (1996) uvádí, že koaliční strany proti sobě popudily voliče svým arogantním chováním a nízkou kompetentností. Nepomohlo jim ani celospolečenské vědomí o zhoršujícím se stavu ekonomiky, na němž měly svůj podíl. Zkušenosti z minulosti vyvolávaly ve voličích přesvědčení, že postkomunistická MSZP bude mít lepší předpoklady pro řešení narůstajících problémů hospodářství. Navíc levicová orientace MSZP měla být pro voliče zárukou, že zavedení případných úsporných opatření pro ně nebude tak bolestivé. Této logice odpovídala volební kampaň MSZP. V ní na jednu stranu upozorňovala na nelehkou situaci hospodářství, ale na druhou stranu probouzela ve voličích naději na budoucí zlepšení jejich životní úrovně.

Při hledání odpovědi na vznesené otázky nelze také opomíjet, že liberalizace zvýšila příjmovou nerovnost mezi Maďary. U řady z nich vyvolávala nostalgii, obavy směrem do budoucna a sklon preferovat vyšší sociální zabezpečení. V období konání parlamentních voleb příjmová nerovnost stále rostla, i když v menším rozsahu než v letech 1987 až 1992. Růst nerovnosti v příjmech byl připisován v zásadě rozdílnosti ve vzdělání (Tóth, 2005). Se vstupem nových technologií do ekonomiky došlo ke kolapsu poptávky po nekvalifikované pracovní síle a značně u ní vzrostla pravděpodobnost ztráty zaměstnání. Z lepšího finančního ohodnocení se mohli těšit zejména mladí vzdělaní lidé. Růst výnosů z dovedností starší generace se s překonáním transformační recese zastavil, což se projevilo ve výši jejich výdělků (Kertesi, Köllő,

2001). Nezaměstnanost a současné snížení příjmů v řadě maďarských domácností více podněcovaly k preferování levicových stran.

Z výzkumu Fidrmuce (2000) vyplývá, že rostoucí nezaměstnanost měla pozitivní vliv na růst popularity MSZP mezi maďarskými voliči. Fidrmuc (2000) také potvrdil argumentaci Kornaie (1996), že vedle dělnických profesí či důchodců postkomunistickou stranu volili rovněž podnikatelé. Příčinu Kornai viděl v teprve nedávném přesunu bývalých členů stranické nomenklatury do pozic manažerů v tržní ekonomice. Bezproblémový přechod k demokracii těmto podnikatelům umožnil nadále udržovat dobré neformální vztahy s politiky MSZP. Ve volbách proto vyjádřili svoji podporu této straně.¹⁵ Toto vysvětlení mimo jiné zdůvodňuje, proč byly mzdy ve studii Fidrmuce kladně spojeny s podporou maďarské postkomunistické strany. Podle hypotézy v ní uvedené by vyšší mzdy povzbuzené podnikatelskou aktivitou měly zvyšovat podporu pro reformně založené strany. Zaměstnavatelé i zaměstnanci v úspěšných segmentech hospodářství, kterým rostly jejich mzdy, viděli zřejmě v MSZP nejschopnější politický subjekt k provedení nezbytné makroekonomické stabilizace. Stabilizace, která by napravila nepříznivé důsledky vnější i vnitřní zadluženosti státu a vytvořila lepší podmínky pro podnikatelskou činnost (tj. růst zisků z ní plynoucích).

Ve prospěch postkomunistické MSZP před volbami roku 1994 tedy hovořilo jak její ideologické založení, tak i reputace ve vztahu k dovednostem řídit hospodářskou politiku státu. Nakolik se však ekonomické záležitosti skutečně promítly do rozhodování voličů? Harper (1999) dospívá ve své studii k závěru, že navzdory očekáváním měly ekonomické faktory přinejlepším mírný vliv na volební preference stran. V případě maďarských voleb se navíc ukázalo, že žádný z indexů založených na subjektivním hodnocení příjmové situace individuálních voličů (pocketbook assessment) není statisticky významný (pro MDF ani MSZP). Nepotvrdila se rovněž Harperova hypotéza, že nezaměstnaní inklinují k nezvolení vládních stran. Pro vyhodnocení vlivu širších podmínek národního hospodářství na rozhodování voličů (sociotropic voting) neměl Harper dostatek statistických dat. Nicméně nepřímou doložil jeho význam. Tato zjištění znamenala, že se maďarští voliči v roce 1994 nerozhodovali podle své osobní ekonomické situace (minulé či budoucí), ale spíše podle celkového směřování ekonomiky.

Fidrmuc (2000) tvrdí, že volby v transformujících se zemích včetně Maďarska měly v 90. letech především charakter referend o rychlosti reformu a všeobecné reformní strategii.

¹⁵ Existoval zde lepší předpoklad prosazení podnikatelských zájmů na půdě vlády.

Z výše uvedeného můžeme tedy odvodit, že pokud voliči v tomto období zahrnuli do svého rozhodování úvahy o ekonomice, soustředili se na ni jako celek se zaměřením do budoucnosti.

Jaké otázky tedy v maďarských voličích vzbuzovaly větší zájem než ty ekonomické? Voličské preference byly rozdělovány mezi politické strany podle jejich názoru na podobu uspořádání maďarského státu, vztahu k minulosti Maďarska, postoje ke křesťanské tradici, řešení problematiky školství nebo maďarských menšin v zahraničí, atd. (Strmiska, a kol., 2005). Na tomto místě je důležité si uvědomit, že nacionalismus hrál v maďarské politice významnou roli.

Nyní odpovíme na druhou ze základních otázek. Přihlédneme-li k vývoji demokracie v Maďarsku, pravděpodobnost jeho návratu k totalitnímu režimu byla snad ještě menší než u Polska. V Polsku o rok dříve také vyhrála postkomunistická levice. MSZP potvrdila před veřejností vážnost svého mínění přeměnit se v levicovou stranu západoevropského typu. Volby roku 1994 lze proto považovat za klasickou demokratickou alternaci politických stran u moci (Harper, 1999). Kolodko (2000) se v tomto směru pozastavuje nad pochybnostmi, které v institucích a organizacích západní Evropy (včetně řady levicových vlád) vyvolávaly transformované postkomunistické politické strany. Dokládá jejich neopodstatněnost.

Vládní koalici po parlamentních volbách v roce 1994 s MSZP vytvořila SZDSZ. Předsedou vlády byl jmenován Gyula Horn (Strmiska a kol., 2005). Svaz svobodných demokratů se již v předchozích letech dovolával radikálního nastolení makroekonomické rovnováhy. Tyto požadavky zaznívaly i v jeho volební kampani. Sociálně demokratické principy v něm byly ctěny o dost méně než v MSZP. Přes názorovou heterogenost se MSZP rozhodla uzavřít koalici právě se svobodnými demokraty, protože dohromady získali kvalifikovanou dvoutřetinovou většinu v parlamentu (Kornai, 1996). Dosažení kvalifikované většiny bylo nutné pro přijetí některých zásadních zákonů. Současně si MSZP byla vědoma, že bude muset přikročit k reformám, po kterých SZDSZ hlasitě volala.

Po devíti měsících váhání se vláda konečně odhodlala k makroekonomické stabilizaci přistoupit. Spouštěcím mechanismem se stal zejména neustále se zhoršující stav běžného účtu platební bilance,¹⁶ obava z hrozby podobné finanční krize, která v té době postihla Mexiko a nepříznivá hodnocení maďarské ekonomiky v zahraničí atd. (Kornai, 1996). Stabilizační opatření zahrnovala oblast příjmové politiky, monetární politiky a politiky zahraničního obchodu.¹⁷ Tato opatření podle Economic Survey of Hungary vydaného v roce 1999 OECD v následujících letech obnovila konkurenceschopnost

¹⁶ Deficit běžného účtu platební bilance k HDP dosáhl -9,1 %.

¹⁷ Podrobný výpis opatření tzv. Bokrosova balíčku lze nalézt v Stephan (1999).

maďarského průmyslu a podstatně omezila vnější i vnitřní zadlužení státu. Další privatizace (především bankovního sektoru), ke které vláda přistoupila, napomohla restrukturalizovat řadu ekonomických subjektů. Hospodářství zaznamenalo celkový růst produktivity.

Na konci funkčního období vlády v roce 1998 se HDP zvýšil o 4,9 %. Nezaměstnanost klesla z 10,2 % v roce 1995 na 7,8 % v roce 1998. Navzdory pozvolna sílící poptávce a napjatějším podmínkám na trhu práce se vládě úspěšně dařilo omezit rychlost růstu mezd a cen. Inflace se tak mohla snížit na 10,3 % na konci roku 1998. Výrazně se zvýšil exportní potenciál země a ve vyšší míře do Maďarska proudily i přímé zahraniční investice.

Napjatou atmosféru ve vládní koalici, způsobenou názorovou různorodostí MSZP a SZDS, se podařilo v druhé půli jejího působení v úřadu zlepšit. Na straně opozice se jejím nejsilnějším protivníkem postupně stal Svaz mladých demokratů-Maďarská občanská strana (Fidesz-MPP).¹⁸ Pod vedením charismatického Viktora Orbána se přesunul od liberální ke konzervativní a národní rétorice. Navázal užší spolupráci s MDF a vytvořil s ní volební spojenectví pro parlamentní volby roku 1998. Zvolená taktika Fidesz-MPP se ukázala být prospěšná, protože předvolební preference strany rostly. Získala sympatie mnoha někdejších voličů MDF a KDNP. KDNP se ve své ideologické orientaci posouvala stále více doprava a snažila se o spolupráci s nacionalistickou Stranou maďarské spravedlnosti a života (MIÉP).¹⁹ KDNP byla také zmítána vnitřními spory, což ničilo její popularitu u voličů (Strmiska, a kol., 2005).

Volební období 1994–1998 se vyznačovalo stabilní vládní koalicí, která přes levicový charakter přistoupila k razantní změně hospodářské politiky. Reformami odstranila deformace škodící výkonu hospodářství a překonala předsudky, které přetrvávaly v mysli a jednání politiků z minulosti. Konkurenceschopnost maďarské ekonomiky byla značně povznesena. Zároveň MSZP skutečně potvrdila svoji přeměnu v levicovou stranu západoevropského typu a o nebezpečí návratu Maďarska k totalitnímu režimu se již nedalo hovořit. Cesta zpět v tuto chvíli neexistovala. Úspěchy Maďarska v těchto letech se také odrazily v jeho lepším ratingu od mezinárodních organizací a ve slibném vyjednávání o vstupu do dvou z nich (NATO, EU).

3.3. Volební období 1998–2002

Vítězem parlamentních voleb v roce 1998 se stala volební koalice Fidesz-MPP a MDF. Fidesz-MPP získala na půdě parlamentu 38,34 %

¹⁸ Tento pozměněný název nesl Fidesz od dubna 1995.

¹⁹ MIÉP vznikla odštěpením od MDF v roce 1993. Byla silně nacionalisticky zaměřena, prosazovala antiglobalistické apely, silný kolektivismus a částečně i antisemitismus. Předsedou MIÉP byl spisovatel István Csurka (Strmiska a kol., 2005).

podílu z celkových mandátů, MDF pak 4,44 %. Na druhé přičče skončil MSZP s 34,72 % poslaneckých mandátů. Druhou z bývalých vládních stran SZDSZ navíc ještě porazila FKGP s 12,44 % obdržených mandátů. Šestou stranou, které se podařilo překonat uzavírací klauzuli, byla nacionalistická MIÉP.

Tabulka č. 5: Výsledky parlamentních voleb v Maďarsku v roce 1998

STRANA, HNUTÍ, KOALICE	hlasy v poměrné části (v %)	mandáty získané ve většinové části voleb	mandáty získané v poměrné části voleb	mandáty celostátní (kompenzační) listiny	mandáty celkem	podíl mandátů v parlamentu (v %)
FIDESZ	29,48	90	48	10	148	38,34
MSZP	32,92	54	50	30	134	34,72
FKGP	13,15	12	22	14	48	12,44
SZDSZ	7,57	2	5	17	24	6,22
MDF	(2,80)	17	0	0	17	4,44
MIÉP	5,47	0	3	11	14	3,63
Nezávislý	0,00	1	0	0	1	0,26
Celkem	88,59	176	128	82	386	100,00

Zdroj: Novák, M., Lebeda, T. a kol., (2004)

Proč přes hospodářské úspěchy, které zaznamenala bývalá vláda politických stran MSZP a SZDSZ, ji voliči neocenili znovuzvolením? Aby byla naše další argumentace opodstatněná, musíme konstatovat, že nutnost řešit problémy maďarské ekonomiky posílila roli socioekonomické dimenze stranického soupeření (Strmiska a kol., 2005). Kulturně a nacionálně motivovaná problematika tím byla alespoň částečně odsunuta do pozadí. Reagujeme tak na uvedená zjištění Harpera (1999) z minulé kapitoly. Předpokládáme proto, že v rozhodování voličů a volební kampani politických stran byl rozšířen podíl úvah o vývoji hospodářství (tj. prosadil se více fenomén tzv. economic voting).

Podobně jako u parlamentních voleb v Polsku v roce 1997 - tak i u těch v Maďarsku v roce 1998 - sehrálo významnou roli nastavení volebního systému a především schopnost vyjednávat mezi jednotlivými politickými stranami. MSZP získala v první poměrné části voleb největší počet hlasů ze všech politických stran (32,92 %). Dokázala přesvědčit (resp. udržet si) stejné procento voličů jako ve volbách v roce 1994. Vytvářelo to naději, že prokázání jejich schopností během působení v úřadu vlády přinese své ovoce v podobě znovuzvolení. Důležitým se však ukázalo druhé většinové kolo voleb. Fidesz-MPP v něm překročil ke (smlouvou nepodložené a současně voličsky riskantní) spolupráci s malorolnickou stranou, která

se velmi vyplatila. Systémem vzájemného odstupování kandidátů se Fidesz-MPP, MDF a FKGP podařilo přisvojit si 213 poslaneckých křesel. MSZP a SZDSZ jich dohromady nakonec získaly pouze 158. Ve většinové části porazil Fidezs-MPP MSZP o 36 poslaneckých mandátů (Novák, Lebeda, 2004).

Domníváme se proto, že „ocenění znovuzvolením“²⁰ je relativní pojem často podléhající nastavení volebního systému. Umožňuje-li volební systém vstup do parlamentu více politickým stranám, je jednoduchost logiky „ocenění znovuzvolením“ komplikována důležitostí menších politických stran (jejich případným vyděračským potenciálem) a dovedností stran větších s nimi uzavřít smysluplné politické dohody.²¹

V minulé kapitole jsme se zabývali vlivem příjmové nerovnosti na preference politických stran. Měl tento faktor svůj význam i v tomto volebním období?²² Tóth (2005) ve své studii uvádí, že při měření příjmové nerovnosti v Maďarsku dochází od poloviny 90. let pouze k minimálním změnám (tj. proces rozšiřování příjmové nerovnosti se víceméně pozastavil). Změny ve struktuře příjmové nerovnosti podle něj existují, ale vyvažují se s největší pravděpodobností navzájem. Konkrétně na případu Maďarska se tak potvrzují závěry výzkumu Gerryho a Mickiewiczze (2006). Na souboru dvaceti sedmi postkomunistických ekonomik ověřili, že ty země, které dosáhly plné demokracie na počátku transformačního procesu, byly charakteristické nižší příjmovou nerovností. Pro určení míry demokracie v jednotlivých zemích autoři záměrně využili dat organizace Freedom House, která odrážejí dodržování jak politických práv, tak i občanských svobod. Z tabulky č. 6 je patrné, že nejvyšší možné hodnoty pro ukazatel politických práv Maďarsko dosáhlo už v roce 1993. Od roku 1990 bylo považováno za svobodnou zemi.

²⁰ Myšleno ve smyslu, že vládní politická strana obdrží v porovnání s minulými volbami od voličů větší (či shodné) množství hlasů jako odměnu za svoji úspěšně vedenou hospodářskou politiku. Zajistí si tak vítězství a právo sestavit vládu.

²¹ Nezanedbatelné důsledky obecně může mít tato skutečnost pro možné zesílení manipulace ekonomikou ze strany vlády před volbami a pro snahu vlády změnit nastavení volebního systému.

²² Problematika příjmové nerovnosti ve spojení s teorií středního voliče je v rámci literatury, která se věnuje politické ekonomii, používána k objasnění míry akumulace kapitálu v ekonomice. Předpokládá se, že pokud dosahuje příjem středního voliče nižší finanční částky, než je průměrný příjem ve společnosti, pak skupina obyvatel s nižšími příjmy tvoří větší část populace. Svoji početní převahu pak může uplatnit ve volbách. Své volební hlasy dají zpravidla její členové těm politickým stranám, které preferují přerozdělení od bohatých směrem k chudým. Vyšší míra zdanění pak odrazuje bohaté od akumulace kapitálu v domácí ekonomice. Současně vede k přesouvání investic do zahraničí. Nízká akumulace kapitálu pak negativně ovlivňuje hospodářský růst.

Tabulka č. 6: Politická práva, občanské svobody a status Maďarska v letech 1989–2005 (hodnocení Freedom House)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2002	2003	2004	2005
politická práva	4	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
občanské svobody	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
status země	PF	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F

Poznámka: Hodnoty indexů se pohybují v rozpětí od 1 (blízko ideálu) až po 7 (neexistence politických práv a občanských svobod v zemi). Status země: F (svobodná země), PF (částečně svobodná země), NF (diktatura)

Zdroj: Freedom House, vlastní úprava

Na základě těchto zjištění můžeme říci, že během voleb roku 1998 problematika příjmové nerovnosti promlouvala do jejich výsledku ještě v mnohem menší míře než na počátku transformačního procesu. Determinanty hospodářského růstu následně byly z tohoto úhlu pohledu ovlivněny minimálně.

Pokud navíc někteří z voličů skutečně zahrnuli změnu svých osobních příjmů do úvah o hlasování ve volbách, je bez hlubšího výzkumu obtížné (nekorektní) určit, zda se přiklonili spíše k maďarské pravici či levici. Špatný stav maďarského hospodářství v polovině 90. let si totiž vynutil, aby se nositeli razantních tržních reforem staly levicové politické subjekty. Strany maďarské pravice (MDF, FKGP, KDNP a do značné míry i Fidesz-MPP) pak hájily mírnější podobu hospodářských změn. V rozporu se tak ocitly obvyklé teoretické předpoklady dle řazení na ideologické škále levice-pravice a reálné působení politických stran.

Hospodářská konjunktura na konci volebního období 1994–1998 přispěla k udržení voličské podpory MSZP. Volební systém, bystrá opozice a slabší výsledky partnerské SZDSZ jí však nedovolily zvítězit. Sestavením vlády byla tedy pověřena konkurenční Fidesz-MPP. Ke spolupráci na vládní úrovni přizvala MDF a FKGP. Předsedou vlády byl jmenován Viktor Orbán (Strmiska, a kol., 2005). FKGP se ukázala být problematickým koaličním partnerem. Svým chováním ani tak neoslabovala fungování vlády, jako spíše sebe samu ve vztahu k voličům. Předseda FKGP József Torgyán ve funkci ministra zemědělství značně zneužíval tohoto úřadu k zájmům svým i spřízněných lobbyistických skupin. Nehledě na obtížné soužití Fidesz-MPP a FKGP Orbánova vláda přetrvávala v úřadu po celé ústavou stanovené čtyři roky (Novák, Lebeda, 2004).

Literatura se nezmiňuje o dalších událostech, které by významně ovlivnily maďarský politický systém v letech 1998–2002. V oblasti ekonomiky byl vývoj pestřejší. Hlavní makroekonomické ukazatele

v tomto období vykazovaly dobré výsledky. HDP rostl v průměru okolo 4,5 %. V jeho první půli byl HDP tažen zvyšující se exportní aktivitou ekonomiky. Produkce určená pro export pocházela zejména z výroby podpořených přímými zahraničními investicemi. Zahraniční kapitál s sebou přinášel nové pracovní návyky a výrobní postupy, zvyšující produktivitu práce a kapitálu, které postupně přecházely i do domácích podniků. Nadále pokračoval pokles nezaměstnanosti, a to z 7,8 % v roce 1998 na 5,8 % v roce 2002. Ekonomiku však stále trápil problém nízké kvalifikace určitého segmentu pracovní síly, která se těžce uplatňovala na trhu práce (OECD, 2002). V druhé půli volebního období hospodářství zasáhly dva vládou iniciované exogenní mzdové šoky. V letech 2000–2001 vláda zdvojnásobila výši minimální mzdy. V roce 2002 drasticky zvýšila mzdy ve veřejném sektoru tak, aby se přiblížily těm v sektoru soukromém (Tóth, 2005). Nebylo jisté, do jaké míry tyto změny zasáhnou (z pohledu rostoucích pracovních nákladů) budoucí konkurenceschopnost maďarské ekonomiky. Přes řadu nepříznivých tlaků se centrální banka dařilo snižovat inflaci. Na konci roku 2001 inflace dosáhla 6,8 %.

Méně uspokojivým se v druhé polovině volebního období stalo hospodaření státu. Návrhy státních rozpočtů pro rok 2001 a 2002 musela vláda díky své velmi expanzivní fiskální politice několikrát upravovat. Dodatečné veřejné výdaje plynuly do výstavby infrastruktury, farmaceutického průmyslu a přímo k občanům ve formě důchodů či státních příspěvků na hypoteční úvěry. V roce 2002 se deficit státního rozpočtu vyšplhal až k 9,2 % HDP (Artis, Banerjee, Marcellino, 2006).²³ OECD ve své zprávě z roku 2002 uvedla, že příčiny prohlubujících se deficitů souvisely s nižší výkonností mezinárodních ekonomik²⁴ a s politickým cyklem.²⁵

²³ Více jak dvojnásobně překročil Maastrichtské konvergenční kritérium stanovené pro velikost státního rozpočtu.

²⁴ Rozpočtové deficity byly kompenzací za oslabení tempa růstu exportů a investic, které způsobilo právě zpomalení výkonnosti ekonomik na mezinárodní úrovni.

²⁵ Vztah mezi deficitním financováním státního rozpočtu a funkčním obdobím vlády je znám pod pojmem politicko-rozpočtový cyklus (political budget cycle). Jeho mechanismus spočívá v cílené iniciaci rozpočtového deficitu vládou před volbami za účelem znovuzvolení. V současnosti již existují tři generace modelů, které se tímto fenoménem zabývaly (Mink, Haan, 2005). Jejich výsledky vypovídají mimo jiné o tom, že země s krátkou demokratickou historií mají větší sklon vytvářet politicko-ekonomické cykly. K těmto závěrům dospívají například Brender, Drazen (2004) nebo Shi, Svensson (2006). Do zkoumaného vzorku zemí bylo v obou případech zahrnuto i Maďarsko. Příčiny cyklů autoří vidí zejména v krátkodobé zkušenosti občanů s volebním procesem nebo v horší informovanosti. Čím méně je si vláda jistá svým znovuzvolením, tím více je ochotna riskovat, protože případné břemeno nápravy pošramocených veřejných financí převezme její nástupce. Naopak vláda neiniciuje politicko-rozpočtový cyklus, věří-li ve své znovuzvolení.

Před nadcházejícími parlamentními volbami Fidesz-MPP vedla v průzkumech veřejného mínění a předpokládalo se, že její působení v úřadu vlády přesvědčilo dostatek voličů, aby v nich zvítězila. Politický systém zůstal v Maďarsku nadále stabilní (Novák, Lebeda, 2004). Přes úctyhodný hospodářský růst, zaznamenaný v tomto období, ovšem existovala určitá obava z možného zhoršení konkurenceschopnosti maďarské ekonomiky. Vláda totiž neřešila (případně řešila, ale neadekvátně) některé z přetrvávajících nedostatků souvisejících s motivací a vzděláním pracovní síly, vybaveností země infrastrukturou, transparentností své vlastní činnosti, atd. Ty byly důležité pro udržení atraktivity země v očích zahraničních investorů a její celkovou konkurenceschopnost.

3.4. Volební období 2002–2006

Po volbách, které se konaly v Maďarsku v roce 2002, se počet v subjektů zastoupených parlamentu omezil na pouhé čtyři. Z minulosti osvědčená koalice Fidesz-MPP a MDF obdržela na základě počtu volebních hlasů 48,7 % poslaneckých mandátů. V těsném závěsu ji následovala MSZP s 46,1 %. Čtvrtou politickou stranou, která obsadila parlamentní posty, se stala s 5,2 % mandátů SZDSZ. Sociální demokraté se již během voleb rozhodli podporovat MZSP, což v konečném důsledku z „vítězné“ (co do počtu mandátů) pravicové koalice Fidesz-MPP a MDF učinilo poraženého. K definitivnímu odsunutí Fidesz-MPP na pozici až druhé nejsilnější politické strany v parlamentu došlo po volbách, kdy se od ní MDF odpojila (Novák, Lebeda, 2004).

Dlouhodobé efekty politicko rozpočtových cyklů nejsou zřejmé, ale můžeme předpokládat, že mohou snižovat míru soukromých investic v ekonomice (crowding-out effect). Podobně existují studie, které zkoumají, zda je politicko-rozpočtový cyklus spíše typický pro prezidentské nebo parlamentní politické systémy (resp. většinový nebo poměrný volební systém). Například Persson, Roland, Tabellini (2006) uvádějí, že poměrná volební pravidla vedou častěji ke vzniku koaličních vlád, které mají sklon utrácet více finančních prostředků než vlády reprezentované jedinou politickou stranou.

Tabulka č. 7: Výsledky parlamentních voleb v Maďarsku v roce 2002

STRANA, Hnutí, KOALICE	hlasy v poměrné části (v %)	mandáty získané ve většinové části voleb	mandáty získané v poměrné části voleb	mandáty celostátní (kompenzační) listiny	mandáty celkem	podíl mandátů v parlamentu (v %)
MSZP	42,05	78	69	31	178	46,10
FIDESZ-MDF	41,07	95	67	26	188	48,70
SZDSZ	5,57	3	4	13	20	5,20
Celkem	88,69	176	140	70	386	100,00

Poznámka: K SZDSZ je připočítán i společný kandidát SZDSZ a MSZP.

Zdroj: Novák, M., Lebeda, T. a kol., (2004)

Z pohledu Fidesz-MPP a MSZP se tak v určitém smyslu obrátila situace z předcházejících parlamentních voleb. Poměrná část voleb skončila překvapivým těsným vítězstvím MSZP (42,05 % vůči 41,07 % Fidesz-MPP). Pro většinové kolo voleb pak obě politické strany uplatily taktiku vzájemného odstupování kandidátů. MSZP spolupracovala s SZDSZ. Napomohly jí také hlasy voličů Maďarské socialistické dělnické strany (MSZMP), která nepřekročila pětiprocentní uzavírací klauzuli pro vstup do parlamentu. Fidesz-MPP díky posunu své ideologické orientace směrem více doprava přebrala voliče FKGP, která se propadla do bezvýznamnosti (ve volbách získala pouze 0,75 % hlasů). FKGP doplatila na chování svého předsedy a ztratila veškerou popularitu u voličů. Podobně Fidesz-MPP odčerpala voliče i MIÉP. Přírůstek voličských hlasů v poměru k parlamentním volbám 1998 Fidezs-MPP tedy narostl na úkor ostatních pravicových stran. Připravil se tudíž o potenciální koaliční partnery. O vítězství socialisticko-liberálního bloku nad pravicovým rozhodlo přidělení mandátů v rámci celostátní (kompenzační) listiny. Celkový poměr mandátů byl následně 198 ku 188 (Novák, Lebeda, 2004). Sestavená levicová vláda tudíž disponovala pouze prostou většinou poslaneckých mandátů.

Hovořit o „ocenění znovuzvolením“ (případně potrestání nezvolením) je v případě výsledků těchto voleb obtížné, protože si v nich počtem mandátů výrazně polepšila nejen bývalá vládní Fidesz-MPP, ale i MSZP. Opět se ukázalo, jak důležitou roli ve volebním systému měly malé politické strany, které v konečném důsledku rozhodovaly o tom, kdo sestaví vládu. Současné soutěžení maďarských politických stran nabývalo bipolárního charakteru (Strmiska a kol., 2005).

Ovlivňoval volební rozhodování Maďarů postoj politických stran k blížícímu se vstupu do Evropské unie podobně jako v Polsku? Mezi maďarským politickými stranami vládli konsensus o neexistenci jiné

alternativy, než je připojení k Evropské unii. Problematické bylo pouze zařazení názorů Fidesz-MPP, o kterém vedli politologové spory. Fidesz-MPP vstup do Evropské unie v zásadě neodmítal, ale k řadě otázek se stavěl kriticky (Fólsz, Tóka, 2004). Podle průzkumu veřejného mínění, který se uskutečnil v roce 2002, by se referenda o přičlenění k Evropské unii určitě zúčastnilo 65,6 % dotázaných a spíše zúčastnilo 10,5 % z nich. Pro vstup do Evropské unie by pak hlasovalo 84,3 % občanů, kteří by k urnám přišli. Znamená to, že Maďaři byli vstupu do Evropské unie velmi nakloněni a toto téma díky široké společenské podpoře více nezasáhlo do volební soutěže stran.

Když v květnu roku 2002 vstoupila nově jmenovaná levicová vláda MSZP a SZDSZ do svého úřadu, navrátila ihned zpět poměr sil mezi zákonodárnou a výkonnou moc v zemi. V předchozím volebním období totiž došlo k omezení kontrolních funkcí zákonodárců nad vládou. Pravicové strany se zasadily o schválení prodloužení doby mezi konáním jednotlivých schůzí parlamentu (z jednoho na tři týdny). Často také bránily vzniku parlamentních vyšetřovacích komisí (Nations in Transit, 2001). Z institucionálního hlediska se nejednalo o opatření, která by výrazně narušila demokracii v zemi. Kombinovaný ukazatel politických systémů Polity IV Project v tabulce 1 proto zůstal nezměněn (Marshall, Jager, 2002). V jiném hodnocení demokracie v zemi, které vypracovala organizace Freedom House, se však zhoršil ukazatel vládní a veřejné správy v letech 2001 a 2002 na hodnotu 3,00. Po návratu levicové vlády k původnímu modelu fungování zasedání v parlamentu tento ukazatel klesl v roce 2003 na 2,25.

Tabulka č. 8: Hodnocení komponent demokracie organizací Freedom House pro případ Maďarska v letech 1997–2005

	1997	1998	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005
politický proces	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25
občanská společnost	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25
nezávislost médií	1,50	1,50	2,00	2,25	2,25	2,25	2,25	2,50
vládní a veřejná správa	1,75	1,75	2,50	3,00	3,00	2,25	2,25	x
národní demokratická správa	x	x	x	x	x	x	x	2
místní demokratická správa	x	x	x	x	x	x	x	2,25
ústavní, legislativní a soudní systém	1,75	1,75	1,75	2,00	2,00	1,75	1,75	1,75
Korupce	x	x	2,50	3,00	3,00	2,75	2,75	2,75
bodové ohodnocení demokracie	1,50	1,50	1,88	2,13	2,13	1,96	1,96	1,96

Poznámka: Hodnocení se pohybuje na škále od 1 (nejvyšší) do 7 (nejnižší).

Zdroj: Freedom House, vlastní úprava

Zajímavé je, že podle hodnocení Světové banky byla výkonnost vlády v letech působení pravice u moci v průměru lepší než během následujícího funkčního období vlády levicové (Kaufmann, Kraay,

Mastruzzi, 2006). Mnohem více rovněž kolísal její ukazatel politické stability na rozdíl od stále konstantní hodnoty příbuzného indexu politického procesu Freedom House v tabulce 2. Rozsahu demokracie v Maďarsku v letech 1998–2005 však Světová banka přiřazovala v průměru poměrně vysokou hodnotu 1,11.

Vyhodnocení obou mezinárodních organizací se rozcházela i v případě posuzování legislativního rámce. Naopak se shodovala u indexů korupce. Freedom House také zaznamenal stále se zhoršující nezávislost Maďarských médií.

Z uvedeného vyplývá, že Maďarsko mělo ve svém politickém systému formálně zabudovány demokratické mechanismy na nejvyšší úrovni. Nedocházelo k jejich vážnějšímu ohrožení, i když jednotlivé faktory (události), určující rozsah demokracie v zemi, měly tendenci kolísat (pozitivně či negativně ji ovlivňovat). Domníváme se, že tento vývoj byl zcela v souladu s procesem vcelku krátké historie demokratické konsolidace v zemi. Navíc je příznivé, že se hodnoty ukazatelů pohybovaly v horních částech obou stanovených bodových intervalů. Tato skutečnost současně představovala kladný signál pro rozvoj prostředí maďarské ekonomiky.

Tabulka č. 9: Ukazatele kvality veřejné správy 1996–2005

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005
rozsah demokracie	1,02	1,09	1,09	1,12	1,09	1,16	1,10
politická stabilita	0,54	1,04	0,54	0,97	0,99	0,83	0,79
výkonnost vlády	0,39	0,76	0,83	0,80	0,75	0,70	0,79
regulační kvalita	0,45	1,04	1,00	1,17	1,10	1,15	1,11
právní řád	0,62	0,73	0,77	0,79	0,78	0,75	0,70
kontrola korupce	0,70	0,63	0,71	0,56	0,63	0,63	0,63
průměr hodnot za daný rok	0,62	0,88	0,82	0,90	0,89	0,87	0,85

Poznámka: Každý ze sledovaných indexů nabývá normalizovaných hodnot v intervalu od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).

Zdroj: World Bank, (2006), vlastní úprava

Levicová vláda se mohla během svého působení těšit z pokračující dobré výkonnosti maďarské ekonomiky. Například v roce 2004 vzrostl HDP o 5,2 %. Mezi hlavní tahouny hospodářského růstu se zařadila soukromá spotřeba, která byla podpořena silným růstem mezd z předchozích let. Růst mezd a zhodnocování směnného kurzu ovšem zvyšovaly jednotkové pracovní náklady. Maďarsko tak bylo vystaveno vyšší míře konkurence především ve vztahu k ostatním zemím střední Evropy. Pracovní náklady z dlouhodobého hlediska zatěžovala také vysoká úroveň zdanění. Při pokračujícím deficitním hospodaření vlády se nedalo očekávat, že by se výrazně snížila. Dvojím směrem se vyvíjela akumulace lidského kapitálu. Na jedné straně se zvyšoval počet těch, kteří studovali vysokou školu, což vytvářelo dobrý základ

pro ekonomiku směrem do budoucna. Na stranu druhou starší věkové ročníky se dalšího vzdělávání účastnily jen výjimečně. V této oblasti mělo Maďarsko značný prostor pro zdokonalení (OECD, 2004).

Míra nezaměstnanosti od roku 2002 mírně roste. Zaměstnanost obecně zůstávala v Maďarsku nízká. Velká část nezaměstnaných totiž nebyla úřady registrována jako aktivně si hledající práci. Za tuto skutečnost bylo Maďarsko kritizováno (OECD, 2004).

Inflace se v tomto volebním období nadále snižovala. Centrální banka pokračovala v restriktivním kursu monetární politiky. Ten v kombinaci s uvolněnou fiskální politikou vlády vytvářel nekoordinovaný mix hospodářských politik, který se projevoval růstem úrokových měr. Vysoké úrokové míry pak oslabovaly image Maďarska v očích investorů (OECD, 2004). Deficitní financování státního rozpočtu bylo typické pro celé volební období, když se vládě příliš nedařilo snižovat jeho výdajovou složku.

Vláda se zcela nedokázala vyvarovat některých chyb, kterých se dopustily již její předchůdkyně. Zajímavé by v budoucnu bylo ověřit si, nakolik tento přístup souvisel s délkou funkčního období vlády a politickým cyklem (tj. zda by jeho opakováním v delším časovém horizontu nedošlo ke zpomalení výkonnosti ekonomiky, nižší míře vynakládaných investic, zanedbání technologického pokroku, vědy a výzkumu nebo komplikované situaci na trhu práce). Opět můžeme konstatovat, že vláda přetrvávala v nezměněném složení po celé funkční období, i když v roce 2004 došlo ke změně na postu jejího předsedy. Pétera Medgyesse vystřídal Ferenc Gyurcsány (Strmiska a kol., 2005). Politický systém si nadále udržoval svoji vysokou míru stability.

4. ZÁVĚR

V Maďarsku v období pádu komunismu již po mnoho let předcházela ekonomická liberalizace tu politickou. Ekonomická liberalizace měla za sebou několik desetiletí pozvolného gradualistického vývoje, kdežto politická liberalizace se plně projevila až na samém konci 80. let 20. století. Kladem tohoto řazení liberalizačních procesů bylo, že přechod k demokracii v Maďarsku proběhl velmi klidně. Představitelé komunistické strany a opozice nediskutovali o tom, zda má k demokratizaci společnosti skutečně dojít, ale jakou podobu by měly budoucí demokratické instituce mít. Tím se Maďarsko odlišovalo od ostatních zemí střední Evropy. Nezbytnou součástí diskuzí bylo zvolení formy volebního systému. Jeho hlavní předností v následujících letech byla výrazná stabilita. Politický systém se díky němu vyvíjel bez nadměrné proměnlivosti stranického systému a vážnějších krizí mezi vládními stranami, které by končily rozpadem koalic nebo vyslovením nedůvěry vládám. Na druhou stranu bezproblémový přechod k demokracii znamenal přetrvání vžitých priorit a obav nejenom mezi běžnými občany, ale rovněž mezi politiky. Důsledkem bylo odložení makroekonomické stabilizace první z demokraticky zvolených vlád. Projevilo se to enormně rostoucím vnitřním i vnějším zadlužením státu v polovině 90. let. Určitou ironií osudu tudíž bylo, že rozsáhlých tržních reforem se v Maďarsku úspěšně ujala až levicově orientovaná postkomunistická vláda, která vzešla z parlamentních voleb v roce 1994.

Přechod k demokracii také znamenal nahrazení spíše extenzivního růstu ekonomiky růstem intenzivním. Klidná politická liberalizace přispěla v první polovině 90. let k větší atraktivitě Maďarska v očích zahraničních investorů v porovnání s ostatními zeměmi východního bloku. I v letech následujících proudil do maďarského hospodářství nemalý zahraniční kapitál, nové technologie a na pracovní sílu byly tudíž kladeny nové vyšší nároky. Produktivita výrobních faktorů v hospodářství narůstala. V maďarské ekonomice samozřejmě nadále existovala řada nedostatků (z minulosti i nově vzniklých), které bránily dynamičtějšímu růstu její konkurenceschopnosti. Maďarské vlády se je ovšem snažily postupně odstraňovat. Ve studii uvedené poznatky o vývoji politiky a trendu vývoje determinant hospodářského růstu v Maďarsku tedy souhlasí se závěry Pinta a Timmonse (2005) nejenom za období totalitního režimu, ale i demokracie.

Ve třetí třetině námi sledovaného období let 1988–2005 se v chování maďarských vlád objevily náznaky záměrného zvyšování veřejných výdajů (tj. iniciace deficitu státního rozpočtu) za účelem udržení si voličské podpory. Předpokládá se, že opakované manipulace ekonomikou před volbami, mohou z hlediska dlouhodobého snižovat míru investic a hospodářský růst. Zda se jednalo o výjimečné selhání

vlád bez širších důsledků na výkonnost maďarské ekonomiky však bude možné zjistit až v budoucnu.

5. POUŽITÁ LITERATURA

ARTIS, M.– BANERJEE, A. – MARCELLINO, M.: The Central and Eastern European Countries and the European Union. 1. vyd. New York: Cambridge University Press, 2006. 398 s. ISBN 0-521-84954-3.

Attitudes towards EU membership in the Czech republic, Hungary, Poland and the Russian federation. 2002. Dostupný na: www.ceorg-europe.org.

BALÍK, S. – KUBÁT, M.: Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004. 165 s. ISBN 80-86569-89-0.

BOKROS, L.: Rozdílné cesty visegrádkých dvojčat k relativní prosperitě. Porovnání procesu transformace v ČR a Maďarsku. Finance a úvěr, 2001, roč. 4, č. 4, s. 206-215.

BRENDER, A. – DRAZEN, A.: Political Budget Cycles in New Versus Established Democracies. 2004. Dostupný na: www.nber.org.

CABADA, L. – DVOŘÁKOVÁ, V., a kolektiv: Komparace politických systémů III.. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2004. 330 s. ISBN 80-245-0806-0.

CONVERSE, N. – KAPSTEIN, E. B.: The Economics of Young Democracies: Policies and Performance. Centre for Global Development, 2006, Working paper č. 85, s. 1-59.

DETHIER, J. – GHANEM, H. – ZOLI, E.: Does Democracy Facilitate the Economic Transition? World Bank, 1999, Working paper, s. 1-30.

DRAZEN, A.: Political Economy in Macroeconomics. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press, 2002. 775 s. ISBN: 0-691-09257-5.

FIDRMUC, J.: Political support for reforms: Economics of voting in transition countries. European Economic Review, 2000, č. 44, s. 1491–1513.

FIDRMUC, J.: Economic reform, democracy and growth during post-communist transition. European Journal of Political Economy, 2003, č. 19, s. 583-604.

FŐLSZ, A. – TÓKA, G.: The Dynamics of Public Opinion about the European Union in Hungary. Department of Political Science, Central European University, Budapest, 2004, s. 1-28.

FÓTI, K.: The Impact of Changes in Competitiveness on Labour-Market and Human-Resources Development. The Case of Hungary. Institute for World Economics Hungarian Academy of Science, 2005, Working paper č. 154, s. 1-32.

GERRY, CH. – MICKIEWICZ, T.: Inequality, Fiscal Capacity and the Political Regime Lessons from the Post-Communist Transition. William Davidson Institute, 2006, Working paper č. 831, s. 1-38.

GIAVAZZI, F. – TABELLINI, G.: Economic and Political Liberalizations. INNOCENZO GASPARINI INSTITUTE FOR ECONOMIC RESEARCH, 2004, Working paper č. 264, s. 1-36.

HARPER, M.: Economic Voting in Post-Communist Eastern Europe. Center for the Study of Democracy, University of California, Irvine, 1999, č. 6, s. 1-28.

HAVLÍK, P.: Trade and Cost Competitiveness in the Czech Republic, Hungary, Poland, and Slovakia. The World Bank, 2000. Working paper č. 482, s. 63. ISBN 0-8213-4796-9.

Economic Survey of Hungary. 1999, 2000, 2002, 2004. Dostupný na: www.oecd.org.

KAUFMANN, D. – KRAAY, A. – MASTRUZZI, M.: Governance Matters V: Governance Indicators for 1996–2005. 2006. Dostupný na: www.worldbank.org/wbi/governance/

KERTESI, G. – KÖLLŐ, J.: Economic transformation and the revaluation of human capital – Hungary, 1986-1999. Budapest Working Papers on the Labor Market, 2001, č. 4., s. 1-35.

KOLODKO, G. W.: From Shock to Therapy. The Political Economy of Postsocialist Transformation. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 2000. 457 s. ISBN 0-19-829743-2.

KORNAI, J.: Placení účtu za gulášový komunismus. Maďarský vývoj a makroekonomická stabilizace z pohledu politické ekonomie. Česká národní banka, 1996, Working paper č. 54, s. 1-95.

MINK, M. – DE HAAN, J.: Are There Political Budget Cycles in the Euro Area? 2005. Dostupný na: http://congress.utu.fi/epcs2006/docs/D6_mink.pdf.

MARSHALL, M. G. – JAGGER, K.: Polity IV Data Set. 2002. Dostupný na: www.cidcm.umd.edu/polity.

Nations in Transit (1997–2005). 1997–2005. Dostupný na: www.freedomhouse.org.

NOVÁK, M. – LEBEDA, T. a kol.: Volební a stranické systémy ČR v mezinárodním srovnání. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 485 s. ISBN 80 86473-88-0.

PINTO, P. M. – TIMMONS, J. F.: The Political Determinant's of Economic Performance: Political Competition and the Sources of Growth. Comparative Political Studies, 2005, č. 1, s. 26 – 50.

PERSSON, T. – ROLAND, G. – TABELLINI, G.: Electoral rules and government spending in parliamentary democracies. 2006. Dostupný na: <http://www.econ.berkeley.edu/~groland/pubs/ms.pdf>.

Prosperita v Maďarsku. 2001. Dostupný na: www.newton.cz.

PRZEWORSKI, A. – LIMONGI, F.: Political Regimes and Economic Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 1993, č. 7, s. 51-69.

SELENY, A.: The Political Economy of State-Society Relations in Hungary and Poland. 1. vyd. New York: Cambridge University Press, 2006. s. 277. ISBN 0-521-83564-X.

SHI, M. – SVENSSON, J.: Political budget cycles: Do they digger across countries and why? *Journal of Public Economics*, 2006, s. 1367-1389.

STEPHAN, J.: Economic Transition in Hungary and East Germany. 1. vyd. London: MACMILLAN PRESS LTD, 1999. 293 s. ISBN 0-333-75143-4.

STRMISKA, M. – HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. – CHYTILEK, R.: Politické strany moderní Evropy: Analýza stranicko-politických systémů. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 727. ISBN 80-7367-038-0.

TÓTH, G. I.: Income Composition and Inequalities in Hungary 1987–2003. TÁRKI, 2005, Social Report Reprint Series No. 3, s. 72-92.

Ukazatele publikované EBRD. Dostupný na: www.ebrd.com.

VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad Sovětského bloku 1944–1989. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 859. ISBN 80-85983-82-6.

V roce 2005 vyšlo:

WP č. 1/2005

Petr Chmelík: Vliv institucí přímé demokracie na hospodářskou politiku ve světle empirického výzkumu

WP č. 2/2005

Martin Kvizda – Jindřiška Šedová: Privatizace a akciové společnosti – k některým institucionálním aspektům konkurenceschopnosti české ekonomiky

WP č. 3/2005

Jaroslav Rektourek: Přístup k inovacím v České republice. Současný stav a možné směry zlepšení.

WP č. 4/2005

Milan Víturka – Vladimír Žítek – Petr Tonev: Regionální předpoklady rozvoje inovací

WP č. 5/2005

Veronika Bachanová: Analýza kvality regulace České republiky

WP č. 6/2005

Hana Zbořilová – Libor Židek: Washingtonský konsenzus v české ekonomické praxi 90. let

WP č. 7/2005

Osvald Vašíček and Karel Musil: The Czech Economy with Inflation Targeting Represented by DSGE Model: Analysis of Behaviour

WP č. 8/2005

Zdeněk Tomeš: Je stárnutí populace výzvou pro hospodářskou politiku?

WP č. 9/2005

Ladislav Blažek – Klára Doležalová – Alena Klapalová: Společenská odpovědnost podniků

WP č. 10/2005

Ladislav Blažek – Alena Klapalová: Vztahy podniku se zákazníkem

WP č. 11/2005

Ladislav Blažek – Klára Doležalová – Alena Klapalová – Ladislav Šiška: Metodická východiska zkoumání a řízení inovační výkonnosti podniku

WP č. 12/2005

Ladislav Blažek – Radomír Kučera: Vztahy podniku k vlastníkům

WP č. 13/2005

Eva Kubátová: Analýza dodavatelských vztahů v kontextu inovací

WP č. 14/2005

Ladislav Šiška: Možnosti měření a řízení efektivnosti a úspěšnosti podniku

V roce 2006 vyšlo:

WP č. 1/2006

Tomáš Otáhal: Je úplatkářství dobrá cesta k efektivnějšímu vymáhání práva?

WP č. 2/2006

Pavel Breinek: Vybrané institucionální aspekty ekonomické výkonnosti

WP č. 3/2006

Jindřich Marval: Daňová kvóta v ČR

WP č. 4/2006

Zdeněk Tomeš – Daniel Němec: Demografický vývoj ČR 1990–2005

WP č. 5/2006

Michal Beneš: Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda

WP č. 6/2006

Veronika Bachanová: Regulace a deregulace v ČR v období 1990-2005

WP č. 7/2006

Petr Musil: Tendence na českém trhu práce v období transformace

WP č. 8/2006

Zuzana Hrdličková: Vliv sociální politiky na konkurenceschopnost české ekonomiky

WP č. 9/2006

Pavína Balcarová – Michal Beneš: Metodologie měření a hodnocení makroekonomické konkurenceschopnosti

WP č. 10/2006

Miroslav Hloušek: Czech Business Cycle Stylized Facts

WP č. 11/2006

Jitka Doležalová: Vliv politiky na konkurenceschopnost České republiky

WP č. 12/2006

Martin Chromec: Dlouhodobé efekty monetární politiky: může ČNB ovlivnit ekonomický růst?

WP č. 13/2006

Tomáš Paleta: Strukturální změny české ekonomiky ve světle privatizace a podpory malého a středního podnikání

WP č. 14/2006

Tomáš Otáhal: Vývoj korupce v ČR v období transformace

WP č. 15/2006

Jan Jonáš: Ekonomická svoboda a konkurenční schopnost české ekonomiky

WP č. 16/2006

Michal Tvrdoň: Regulace trhu práce v ČR

WP č. 17/2006

Martina Vašendová: Pohyb kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenceschopnost české ekonomiky

WP č. 18/2006

Ondřej Moravec: Hospodářská soutěž a její vliv na konkurenceschopnost české ekonomiky

WP č. 19/2006

Milan Víturka – Viktorie Klímová: Globálně orientované hodnocení konkurenční pozice krajů České republiky

WP č. 20/2006

Monika Jandová: Vývoj komoditních, teritoriálních a institucionálních aspektů zahraničního obchodu ČR

WP č. 21/2006

Vladimír Žítek – Josef Kunc – Petr Tonev: Vybrané indikátory regionální konkurenceschopnosti a jejich vývoj

WP č. 22/2006

Aleš Franc: Hlavní tendence ve vývoji pracovních migrací v České republice

WP č. 23/2006

Osvald Vašíček – Karel Musil: Behavior of the Czech Economy: New Open Economy Macroeconomics DSGE Model

WP č. 24/2006

Jaroslav Rektourek: Zapojení vysokých škol do přípravy a realizace strategických dokumentů regionů – podmínka rozvoje inovačních aktivit

WP č. 25/2006

Ladislav Šiška: Analýza finanční úspěšnosti tuzemských podniků

WP č. 26/2006

Daniel Němec: Demografický vývoj SR 1990–2005

V roce 2007 vyšlo:

WP č. 1/2007

Naďa Voráčová: Maďarská fiskální politika a hospodářský růst

WP č. 2/2007

Martin Chromec: Monetární politika a její dopad na konkurenceschopnost Slovenské republiky

WP č. 3/2007

Martina Vašendová: Pohyb zahraničního kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenční schopnost slovenské ekonomiky

WP č. 4/2007

Jitka Doležalová: Vliv politiky na konkurenceschopnost Slovenské republiky

WP č. 5/2007

Daniel Němec: Komparace demografického vývoje Maďarska a Polska v období transformace

WP č. 6/2007

Veronika Bachanová: Regulace a deregulace v Maďarsku v období 1990–2006

WP č. 7/2007

Martina Vašendová: Pohyb zahraničního kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenční schopnost polské ekonomiky

WP č. 8/2007

Tomáš Otáhal: Vývoj korupce v SR v období transformace

WP č. 9/2007

Jitka Doležalová: Rozvoj demokracie v Polsku a jeho vliv na výkonnost hospodářství

WP č. 10/2007

Monika Jandová: Zahraniční obchod Slovenské republiky 1993–2006

WP č. 11/2007

Milan Víturka: Inovační profily regionů

WP č. 12/2007

Veronika Bachanová: Regulace a deregulace v Polsku a ve Slovenské republice v období 1990–2006

WP č. 13/2007

Jitka Doležalová: Demokracie a její vliv na výkonnost maďarského hospodářství